

HELSKOBINDING - I LITTERÆR OG RELIGIONSHISTORISK BELYSNING

Af Inger Vibeke Hansen

1. Indledning

Beskæftiger man sig med emner inden for den nordiske religion i førkristen tid, løber man uvægerligt ind i spørgsmålet om kildernes pålidelighed. Nærværende forsøg på at sammenkæde en religionshistorisk synsvinkel med en litterær udspringer af denne problematik. Da undersøgelsesmaterialet er afgrænset til islændingesagaerne,¹ fordi man her finder et fortælle teknisk mønster, der er af betydning i denne sammenhæng, vil det være nærliggende indledningsvis kort at redegøre for brugen af disse som religionshistoriske kilder.

Islændingesagaerne er alle overleveret i kristen tid og er efter al sandsynlighed nedskrevet fra omkring 1200 og fremefter. Håndskrifterne stammer som hovedregel fra et senere tidspunkt. Den periode, der beskrives i islændingesagaerne, i.e. sagatiden, strækker sig fra landnamstiden (870-930) til den første tid efter kristendommens indførelse (år 1000). Denne afstand ofte på flere hundrede år mellem nedskrivnings- og overleveringstidspunkt betyder naturligvis, at man må stille spørgsmål ved pålideligheden af de oplysninger, man kan hente fra dette materiale. Hvordan det spørgsmål besvares, hænger sammen med de forestillinger, man gør sig om sagaernes oprindelse.

Ser man blot nedskrivningen i 1200-tallet som en optegnelse af en mundtlig tradition, der strækker sig tilbage i sagatiden (friprosateorien), bliver sagaerne gode kilder til førkristen sæd og skik. Helt anderledes forholder det sig, hvis man regner dem for rene fiktionsværker udformet af en forfatter i 1200-tallet (bogprosateorien), da det jo set fra et religionshistorisk synspunkt må medføre en særdeles kritisk holdning til de oplysninger, der gives i teksterne. Det gælder også den sammenkædning af de to teorier, der går ud på, at forfat-

Helskobinding - i litterær og religionshistorisk belysning

terne godt kan have haft forskellige kilder både skrevne og mundtlige, og at fortællingerne således godt kan have en historisk kerne og også kan indeholde oplysninger af værdi om den førkristne religion.²

Et andet forhold der også må tages i betragtning er, at forfatterne ikke har til hensigt at give oplysninger om religiøse forhold i fortiden, men først og fremmest koncentrerer sig om den historie, de vil fortælle. I dette fortælleforløb kan så forekomme oplysninger, der kan sige noget om de religiøse forhold, enten som led, mere eller mindre centralt placeret i fortællingen, eller, som det undertiden kan synes, som bibemærkninger. Men under alle omstændigheder gælder, at beskrivelsen af det religiøse forhold ikke fremstår som en helhed eller som et mål i sig selv, men som en episode eller bemærkning i en større sammenhæng. Det betyder, at fortælleteknik og litterær æstetik nødvendigvis må indgå i vurderingen af en religionshistorisk oplysning.

I forsøget på at beskrive den førkristne religion har man ofte været tilbøjelig til at se temmelig stort på denne kildeproblematik, måske fordi en stor del af den viden, man mener at have om fortidige forhold, ville vise sig at være sagaforfatternes forestillinger om dem, og spørgsmålet om disse forestillingers forhold til den »konkrete« virkelighed ville vise sig at være uløseligt.³

Det følgende skal da heller ikke ses som en påstand om at have fundet løsningen, men blot som et forsøg på gennem en sammenstilling af to synsvinkler inden for tekstmaterialet at få nogle aspekter med, som måske kan tjene til at belyse begge. Endvidere belyser undersøgelsen også, hvor langt eller måske snarere hvor »kort« man kan nå ad den vej.

Det eksempel, der danner udgangspunkt for undersøgelsen, stammer fra Gisla saga, hvor man finder udtrykket »at binde helsko« brugt om de sko, man ifølge denne saga gav den døde på ved begravelsen. Det er det eneste sted, man har kendskab til i den norrøne litteratur, hvor ordet »helsko« forekommer, og også det eneste sted, der giver oplysning om, at der skulle eksistere en særlig skik i forbindelse med begravelsen, der bestod i at give den døde sko på. Eksemplet står altså isoleret med hensyn til helskoene. Det gør det derimod

ikke i sagaens struktur, idet det, som det vil fremgå af det følgende, netop udgør en parallel til en anden episode og hermed peger på en sammenhæng mellem de to begivenheder.

Det er nu hensigten at se, om man i de øvrige islændingesagaer kan finde noget materiale, der kunne bidrage til belysning af det nævnte sted. Helsko nævnes som sagt ikke i andre sagaer, men det er derimod ikke sjældent, at sko, »almindelige« sko, omtales.⁴ De forekommer tit i en eller anden forbindelse med død eller voldelige begivenheder og synes ofte at tjene det formål at give læseren et vink om, at sådanne er i anmarch. Dette, at læseren på en eller anden måde, f.eks. gennem drømme, varsler, forudsigelser o.l., får et vink om kommende begivenheder, er et hyppigt forekommende træk i islændingesagaerne.⁵ Sko synes imidlertid også at indgå i dette fortælle-tekniske mønster.

Efter en kort behandling af det omtalte eksempel fra *Gísla saga* er det hensigten at se nærmere på den tekniske sammenhæng mellem sko og død/vold i de øvrige islændingesagaer for derefter til slut at vende tilbage til *Gísla saga*.

2. Helskobindingen i *Gísla saga*

Helskobindingen i *Gísla saga* har tidligere været behandlet på forskellig vis. Karakteristisk er dog, at man har lagt hovedvægten på at finde ud af, hvad hensigten hermed har været.

De fleste mener, at formålet med bindingen af skoene, som det siges i teksten, har været, at den døde behøvede gode sko til den rejse, han skulle foretage til Valhal (det hinsides).⁶ Men også hvis den døde opholdt sig i graven, havde han brug for gode sko.⁷

En anden teori når det stik modsatte resultat. Den mener, at bindingen har til hensigt at hindre gengangeri, og anser således tekstens oplysning om Valhal for en senere tilføjelse.⁸

I forbindelse med en diskussion af eksemplets pålidelighed kan det nævnes, at man har søgt at finde støtte for det i folkløst materiale.⁹ Men mange godtager uden videre, at der i *Gísla saga* gengives en autentisk handling.

Før man begiver sig ud i spekulationer om, hvad formålet med

Helskobinding - i litterær og religionshistorisk belysning

handlingen har været, må man vel spørge, om der overhovedet har eksisteret en særlig skik i forbindelse med det at give den døde sko på, og dernæst også, om den i så fald har haft en så fremtrædende rolle, som det synes at fremgå af teksten. Det berettes nemlig her, at Thorgrim, efter at de havde ordnet liget af Vestein, gik hen til Gisle og sagde:

»Det er skik, at binde helsko på folk, som de kan gå til Valhal i, og det vil jeg gøre på Vestein.« Og da han havde gjort det, sagde han: »Jeg kan ikke binde helsko, hvis disse går op.« (Gísla 20,24).¹⁰

Det at binde helsko kommer da til at fremstå som en ganske særlig handling. Men det kan skyldes tekstens opbygning, idet denne situation svarer til en senere, hvor Gisle efter at have dræbt Thorgrim ved dennes begravelse lægger en stor sten i skibet og siger:

»Jeg kan ikke fæste skib, hvis dette ikke holder for vinden.« Der var nogle, der sagde, at det ikke var helt uligt det, Thorgrim havde gjort ved Vestein, da han talte om helskoene. (Gísla 28,29).

Men det kan jo også være to handlinger af betydning ved begravelse, der blot af forfatteren benyttes til at fremhæve en parallelitet i de to personers handlemåde ved disse begravelser for dermed at antyde eller sætte nogle spekulationer i gang med hensyn til, hvem der har myrdet Vestein.¹¹

Under alle omstændigheder er sko her sat i nær forbindelse med døden, dels ved sammensætningen *helsko*, dels ved at de skal bruges til at gå til Valhal i, og endelig ved at de nævnes i forbindelse med begravelse.

3. Sko i islændingesagaerne

Som det vil fremgå af det følgende, indgår sko i en meget stor del af de steder, hvor de optræder i islændingesagaerne, i en eller anden forbindelse med død/vold. I en del af eksemplerne er forbindelsen mellem sko og død/voldshandling ikke selvindlysende, og der findes også enkelte eksempler, hvor sko nævnes, uden at der forekommer antydning af vold.

Med hensyn til de eksempler, hvor sko efterfølges af en eller an-

den form for voldelig begivenhed, udviser nogle af dem sådanne fællestrekk, at man kan se dem som en nogenlunde ensartet gruppe. Det drejer sig om de eksempler, hvor det fortælles, at en person binder sine sko (afsnit 4), de eksempler, hvor det bemærkes, at en person har sko på, hvor de altså fungerer som beklædningsgenstand (afsnit 5), og endvidere de eksempler, hvor der udtrykkeligt gøres opmærksom på, at en person ikke har sko på (afsnit 6).

Der findes dog en ret stor gruppe af eksempler, der er temmelig uensartede og ikke synes at udvise andre fælles træk end det, at de på en eller anden måde indgår i en sammenhæng med død/vold (afsnit 7). Det er også i denne sidste gruppe, at de fleste eksempler af en noget usikker karakter findes.

I de tilfælde, hvor sko indgår i en forbindelse med død/vold, kan det groft set ske på to måder: sko kan enten være et objekt, der indgår direkte i den voldelige handling, eller sko kan advisere læseren om, at vold er i vente. Eksemplerne i afsnit 4, 6 og 7 hører med enkelte undtagelser til førstnævnte type, mens den anden type findes i afsnit 5 og enkelte eksempler i afsnit 7.

I det følgende skal gives eksempler fra alle disse typer, dog således at alle eksempler på binding af sko (afsnit 4) behandlet, da det jo er denne type, der kommer tættest på helskobindingen. For de andre typers vedkommende er der kun behandlet udvalgte eksempler, der dog er valgt således, at også »dårlige« eksempler er medtaget.

4. Binding af sko

Et af de steder, hvor forbindelsen mellem skobinding og død fremgår tydeligst af tekstmaterialet, er *Harðar saga*. Efter en dag, hvor man har afholdt en hård leg, der særlig er gået ud over folkene fra Strand, drager begge parter hjem:

Alle de, der var ude fra Strand, fulgte Ønund. Men da de var kommet lige inden for bakken, da bad Ønund dem drage videre, »men jeg vil,« siger han, »binde min sko.« De ville ikke gå fra ham. Han satte sig ned, temmelig hårdt, (og) idet døde han og er begravet der. Det hedder nu Ønundarhóll. (*Harð* 156,32).

Ønund må være klar over, at han er ved at dø, vel af de sår, han har

Helskobinding - i litterær og religionshistorisk belysning

pådraget sig i kampen. Det må være det, der er årsag til, at han vil binde sine sko. Man kan næsten opfatte stedet således, at han binder sine egne »helsko« og derved gør sig rede. At hans ledsagere (og forfatteren) har opfattet hans ønske om at binde sine sko som et udsagn om, at han er ved at dø (eller i hvert fald at der er noget galt) ser man af, at de ikke vil gå videre. De regner ikke med, at Ønund senere vil indhente dem.

I Egils saga forbindes det at binde sine sko også med død. Men her bliver den »bindende« slået ihjel. Thorstein og Steinar var kommet i strid om et stykke jord, og Steinar har ladet sin træl Thrand vogte kvæg. Thorstein går op for at jage ham væk. Det fortælles i indledningen til episoden, at Thrand sov og havde taget sine sko af. Måske gives der allerede her, ved at sko omtales, en antydning af, at det vil ende med kamp. Efter det skænderi, der må lede frem til den, siges det:

Så satte Thrand sig ned og bandt sin sko, og Thorstein svingede øksen voldsomt og huggede den i Thrands hals, således at hovedet faldt ned på brystet. (Eg 299,21).

Når Thrand binder sine sko, må det opfattes således, at han gør sig kampklar. Han kommer så, uden selv at vide det, til at binde sine »helsko«, fordi Thorstein benytter sig af dette øjeblik til at dræbe ham, måske hans eneste mulighed for at overvinde ham, da Thrand hævder at være dobbelt så stærk og endvidere bedre bevæbnet. Thorstein mener dog, at der er en stor forskel på deres »hamingja«, hvad han jo får ret i. Men det er nok ikke et tilfælde, at det netop er det, at Thrand binder sine sko og ikke en eller anden anden handling, der giver Thorstein mulighed for at overvinde ham. Det skyldes vel netop den forbindelse, der er mellem binding af sko (sko i det hele taget) og død, hvad de følgende eksempler også viser.

Mere indirekte fremgår forbindelsen i Njáls saga. En kamp afsluttes med, at den ene part flygter, og der fortælles da følgende:

Thorstein Hallson standsede, da de andre flygtede, og bandt sit snørebånd (skópvengr). Da spurgte Kerthjalfad, hvorfor han ikke løb. »Fordi,« sagde Thorstein, »at jeg når ikke hjem i aften, da jeg har hjemme på Island.« (Njála 411,8).

Han mener vel ikke, det kan nytte at flygte. Skobindingen understreger hans udsatte stilling. Kerthjalfad kunne let have slået ham ihjel, men vælger i stedet at give ham fred.

I Reykdæla saga findes et eksempel, der minder meget om eksemplet i Egils saga, trods det at udfaldet her er noget anderledes. Den fredløse Grim har på en andens opfordring taget ophold hos Skute for at dræbe ham. En dag er de draget afsted sammen:

Og da de havde gået nogen tid, da gik Skutes snørebånd (skóþvengr) op, og han standsede derfor og bandt det. Da angreb Grim ham og huggede til Skute. (Reykd 217,23).

Men da Skute havde brynje på under kappen, tog han ingen skade, og anfaldet mislykkedes altså. Det bliver i stedet Grim, der dør, idet Skute fører ham ud på en holm, hvor han binder ham, og da ingen hjælper ham, sulter han ihjel.

Her udsættes den skobindende person for vold, men da han ikke dør, kan man ikke sige, at han binder sine »helsko«, selv om det nok her er den samme forbindelse mellem binding af sko og død, der gør sig gældende som i Egils saga. Endvidere udfører denne person selv en voldshandling, der medfører angriberens død.

I det sidste eksempel er det drabsmanden/voldsudøveren, der binder sine sko. I episoden fra Njál's saga fremgår det allerede af Njál's sønners påklædning, da de drager hjemmefra, at de har krigeriske hensigter, selv om de over for Njal hævder det modsatte. De er draget ud for at dræbe Thrain og venter på ham på et sted, hvor de tydeligt kan ses af ham. Thrain spørger en af sine mænd, hvad de kan tænkes at ville, da de er i mindretal. Den adspurgte mener, at de trods det vil angribe. Herefter beskrives indledningen til kampen således:

Det skete for Skarphedin, da de løb langs floden, at hans snørebånd (skóþvengr) brast, og han blev tilbage.

»Hvorfor tøver (svigter) du, Skarphedin?« sagde Grim.

»Jeg binder min sko,« siger han.

»Lad os komme videre,« siger Kåre, »jeg tror ikke, han vil komme senere end os.«

De drejede nedad mod isflagerne og drog hurtigt frem. Skarphedin

Helskobinding - i litterær og religionshistorisk belysning

sprang op, så snart han havde bundet skoen, og havde øksen hævet, han løb frem til floden, ... (Njála 211,16).

Trods forsinkelsen lykkes det Skarphedin at nå hen og hugge sin økse i Thrains hoved. Flere af hans følge falder, og de resterende giver Skarphedin fred, mens ingen af Njalssønnerne falder.

Episoden med snørebåndet, der springer, har helt tydeligt en spændingsgivende effekt. Modparten er i overtal. Skarphedin, lederen og den mest kampdygtige, kommer bag efter (eller svigter, som Grim måske tror), hvad der må medføre en fare for, at de ikke kan klare sig. Men når forsinkelsen netop skyldes, at Skarphedin må binde sin sko, opnås en yderligere understregning af de kommende voldsomheder, der vil medføre død, samtidig med at det understreges, at Skarphedin vil være den voldsomste, den der dræber lederen af det andet parti.

5. Sko som beklædningsgenstand

Der findes i de undersøgte sagaer en del eksempler på, at sko indgår i beskrivelsen af personers påklædning, ofte således, at det klart fremgår, at der kan forventes voldelige episoder med den pågældende person som enten udøver, offer eller begge dele. Som det vil fremgå, findes der også et par eksempler, der adskiller sig fra dette klare mønster.

Det fortælles i Gísla saga om Gisle, at han er klædt på følgende måde, da han drager af sted for at dræbe Thorgrim: Han har spyd med og er iført blå kappe, skjorte og bukser (Gísla 25,23). Håndskrift S tilføjer »og sko på fødderne« (Gísla 26 note til 1. 2). To næsten parallelle eksempler finder man i Njáls og Høensa-þóris sager.¹²

I Njáls saga findes et fint eksempel på, hvorledes sko kan indgå i beskrivelsen af en krigerisk person:

Skarphedin grinede og var således klædt, at han var i blå kjortel og blåstribede bukser og høje sorte sko, han havde et sølvbælte på og den økse i hånden, som han havde dræbt Thrain med, og som han kaldte Rimmugyge, og »torgubuklari«(?) og silkebånd om hovedet og håret strøget om bag ørerne. Han var den mest krigeriske af alle mænd, og

alle kendte ham uden at have set ham før. (Njála 277,4).

Skarphedin udfører ikke nogen konkret voldelig handling, men bliver ved sit krigeriske og uforsonlige væsen årsag til, at et indgået forlig med Flose brydes, og afslutningen på denne strid bliver branden på Bergthorsvold, hvor Njal og hans sønner indebrænder.¹³

I Heiðarvíga saga får man på indirekte vis at vide, at Styr, der bliver dræbt, er fuldt påklædt, idet det fortælles, at hans ledsagere er blevet våde og derfor har taget sko og bukser af. Styr er ikke blevet våd, og man må gå ud fra, at han sidder fuldt påklædt og altså kampberedt, da han hugges ned bagfra (Heið 24,19).

Eksemplet fra Laxdœla saga adskiller sig også fra de øvrige, dels ved at det handler om en kvinde, dels ved at det drejer sig om skilsmisse. Sko optræder her i forbindelse med et spørgsmål, om det er sandt, at Aud går i mandsbukser og har tøjstrimler snoet om benene helt ned i skoene (Laxd 118,9). At en kvinde går i mandsklæder er ifølge Laxdœla 119,1 skilsmissegrund, og hendes mand erklærer sig da også skilt fra hende. Det hævner hun senere ved at såre ham i hans seng.

Det kan diskuteres, om dette eksempel hører hjemme i ovennævnte sammenhæng, idet skoene jo her blot indgår som en, som det kan synes, uvæsentlig detalje i beskrivelsen af det væsentlige, nemlig mandsdragten. Er det ikke at presse eksemplet for meget, hvis man ud af denne beskrivelse vil læse en forudsigelse af, at Aud vil komme til at optræde i forbindelse med en eller anden form for død/vold, at hun ikke uden videre vil finde sig i skilsmissen?¹⁴

6. Personer uden sko

Der findes tre eksempler på, at teksten udtrykkeligt gør opmærksom på, at en person ikke har sko på. De to af eksemplerne svarer til de eksempler i det foregående, hvor sko er et led i beskrivelsen af en persons kampberedskab, her blot således, at manglen på sko er med til at understrege manglen på et sådant. Det tredje eksempel falder uden for dette mønster, og det kan være vanskeligt at afgøre, om det er rimeligt at tillægge skoene nogen særlig betydning her.¹⁵

I Fljótsdœla saga fortælles det, at Gunnar, der er ved at forrette

sin nødtørft, pludselig bliver overfaldet. Da han flygter, taber han sine sko, der ikke var lukkede. (Fljótsd 77,12). Anfaldet er kommet helt bag på ham. Han er på ingen måde kampberedt. Ud over at medvirke til at understrege det uforberedte og komiske i situationen har tabet af skoene også en spændingsgivende effekt, da der jo er grænser for, hvor langt han kan løbe uden sko.

I Droplaugarsona saga er de manglende sko et led i drabsmandens forklædning, der tjener til, at han kan redde sig bort fra drabsstedet. Den blinde mand, der har pågrebet ham, slipper ham nemlig løs igen efter at have mærket på hans påklædning og bare fødder. Han er ikke klar over, at det var morderen, han havde fat i (Dropl 167,31).

7. Andre eksempler på brugen af sko

Der findes en del temmelig uensartede eksempler, hvor sko nævnes og på en eller anden måde sættes i forbindelse med en voldelig handling. De fleste af disse eksempler tilhører den type, hvor sko indgår som objekt i den voldelige handling, men der findes også eksempler på den type, hvor skoene synes at skulle give læseren et vink om en kommende voldshandling. Undertiden kan eksempler, der tilhører den første type, måske også pege fremad mod kommende vold. For disse eksempler gælder, at man kan konstatere, at sko og død/vold nævnes i forbindelse med hinanden. Det kan dog i de enkelte eksempler være vanskeligt at afgøre, om det skyldes et tilfælde, eller om det skyldes, at sko og død/vold har forbindelse i forfatterens bevidsthed. Et par eksempler skal nævnes:

I Eyrbyggja saga får vi at vide, at trællen Egil har fået lovning på sin frihed, hvis han dræber nogen af Breidvikingerne. Han drager afsted for at udføre dette hverv og når så langt som til at liste sig ind på dem. Læseren oplyses nu om, at hans snørebånd (skóþvengr) er gået op, og der følger en ret udførlig beskrivelse af, hvordan han træder i det - og falder. Larmen afslører ham, og han bliver senere dræbt (Eb 156,17). Det er helt klart, at beskrivelsen af snørebåndet, der er gået op, har en spændingsgivende effekt - man sidder og venter på, at han skal falde. Men har skoene i denne forbindelse yder-

ligere den funktion at understrege det voldelige i situationen og måske ligefrem pege på, at det vil gå frygteligt galt for Egil?

Et andet eksempel, hvor skoenes betydning heller ikke er klar, findes i *Harðar saga*. Her udgiver Thorolf sig for at være Refs fårehyrde og beder tjenestepigen om at gå ind og sige til Ref, at han mangler sko. På den måde lykkes det ham at komme ind til Refs seng, men da modet svigter ham, mislykkes det planlagte mord, og han bliver selv dræbt (*Harð* 176,1). Er det et tilfælde, at det er skoene, der her bruges som middel til at skaffe sig adgang, eller har de forbindelse til død/vold?

Mere klar er den rolle, skoene spiller i *Gísla saga*, hvor Gisle efter drabet på Thorgrim er gået hjem i seng. Der kommer nu bud til ham fra Sæbol om ulykken. Thorkel, Gisles broder, ser hans sko ligge frosne og tilsneede, og det lykkes ham at få dem skubbet bort, før de andre har set dem (*Gísla* 28,14). Skoene er her ved at afsløre Gisle som morderen, hvad der nok ville have været skæbnesvangert for ham i den situation, han befandt sig. De tilsneede sko peger både tilbage på den allerede begåede voldshandling og samtidig frem på den, der sandsynligvis ville have fundet sted, hvis Gisle var blevet afsløret.

Selv om der som nævnt i nogle af eksemplerne kan stilles spørgsmålstejn ved, om forbindelsen mellem sko og vold er andet end rent tilfældig, synes man dog ud af disse eksempler at kunne se en tendens til at lade sko optræde i forbindelser, hvor voldelige handlinger forekommer.

8. Sko uden død/vold

Der er nogle eksempler, hvor sko optræder uden en sammenhæng med voldelige hændelser. I et af dem indgår sko i beskrivelsen af en persons beklædning (*Hoensap* 29,7) og fungerer på samme måde som i de eksempler, hvor der følger en voldshandling.¹⁶

Der findes endnu et eksempel, hvor sko indgår som led i beskrivelsen af en persons beklædning uden nogen forbindelse til voldsomheder. Det drejer sig om en volve, der optræder i *Eiríks saga rauða*. Det er vanskeligt at afgøre, om sko her skal tillægges nogen sær-

Helskobinding - i litterær og religionshistorisk belysning

lig betydning. De optræder i den udførlige beskrivelse af, hvad hun har på, og det er vel naturligt, at skoene også nævnes: »Hun havde lådne kalveskindssko på fødderne med lange og stærke remme med messingknapper i enderne.« (EiríkR 15,7). Det er altså et par gode sko, men skal man heri se en hentydning til, at hun har en forbindelse med død/de døde?

Den første beklædningsgenstand, der beskrives, er en blå kappe. I den blå farve hentydes muligvis til Hel, hvis farve jo er blå.¹⁷ Man kunne da i skoene se en hentydning til, at hun også har en forbindelse til de almindelige døde. At hun ligesom de har brug for gode sko, fordi hun også bevæger sig i deres verden?

Endnu et par steder er der eksempler på, at sko optræder i sammenhænge uden død/vold og heller ikke synes at pege ud over den helt konkrete situation, de optræder i.¹⁸

9. Konklusion

Som det fremgår af nærværende undersøgelse, indgår sko hyppigt i en sammenhæng med død og vold, enten som led i selve voldshandlingen eller som bebudere af kommende voldsomheder, ofte med død til følge.

I de undersøgte tekster er der kun ét eksempel, der falder helt uden for dette mønster, nemlig Bjarnar saga Hítðælakappa 133,25. Endvidere adskiller eksemplet i Eiríks saga rauða sig også fra de øvrige, idet skoene her, hvis de overhovedet har nogen betydning, hentyder til vølvers forbindelse med det hinsides i al almindelighed, men ikke indgår i nogen konkret sammenhæng med død/vold på det sted, de forekommer i teksten.

Der kan måske, som allerede nævnt, også være nogle af de andre eksempler, hvor der kan sættes spørgsmålstegn ved forbindelsen. Tendensen synes dog at være klar.

Som det foregående har vist, er den måde, sko omtales på i islændingesagaerne, ret forskelligartet. De eksempler, hvor en person binder sine sko, kommer helt klart helskobindingen i Gísla saga nærmest, og en parallelitet forekommer sandsynlig, måske yderligere understreget af at det i de fleste af disse eksempler er den skobindende

person, der er genstand for vold.

Det skal dog bemærkes her, at det i to eksempler (Eg 299,21 og Reykd 217,23) netop er pågældende persons uopmærksomhed i forbindelse med skobindingen, der giver voldsmanden mulighed for sit angreb. Denne forklaring udelukker dog ikke, at der i en større sammenhæng kan være en forbindelse til helskobindingen.

I de eksempler, hvor sko optræder som påklædningsdel (afsnit 5), synes de nærmest at danne parallel til en anden beklædningsdel, den blå kappe, der også optræder som »forudsiger« af kommende voldelige episoder.¹⁹ Denne overensstemmelse understreges af, at de to beklædningsgenstande undertiden forekommer i beskrivelsen af samme person. Vi får altså her noget at vide om en persons kampberedskab. Det gælder også for to af de tre eksempler på personer uden sko (afsnit 6), blot med modsat fortegn.

Den fjerde og femte gruppe af eksempler (afsnit 7 og 8) er som allerede nævnt temmelig uensartede, og det er derfor svært at sige noget generelt om dem.

Spørgsmålet bliver nu, om der er nogen forbindelse mellem den fortælletekniske brug af sko i teksterne og den helskobinding, der forekommer i *Gísla saga* ved højtlægningen af Vestein. Man kunne forestille sig, at den sammenhæng mellem sko og død/vold, der åbenbart har eksisteret i tekstforfatterens begrebsverden, netop skyldes, at sko har spillet en væsentlig rolle i begravelsesritualet, således som eksemplet i *Gísla saga* angiver. Den tilknytning til død, sko herved har fået, kan så udnyttes i en litterær sammenhæng, hvor de ikke alene optræder i forbindelse med død, men også med volds handlinger i det hele taget, der jo også ofte får en dødelig udgang for nogle af deltagerne.

At det virkelig er helskobindingen i begravelsesritualet, der er forklaringen på skos forbindelse med død/vold, sandsynliggøres af de eksempler, der beskriver, hvorledes en person i dødsøjeblikket binder sine sko. Overensstemmelsen med helskobindingen synes her at være åbenbar. Disse eksempler kan da ses som bindeled mellem helskobindingen og skoens funktion i de eksempler, hvor der ikke er antydning nogen forbindelse med begravelsesritualet.

Helskobinding - i litterær og religionshistorisk belysning

Det kan på dette sted være nærliggende at kaste et blik på mytologien. Her nævnes sko yderst sjældent. Der forekommer dog ét eksempel i Snorres Edda, der naturligt indgår i den sammenhæng, der her er behandlet. Det drejer sig om den sko, der nævnes i forbindelse med Vidar.

I præsentationen af de forskellige aser og deres funktioner beskrives Vidar således:

Vidar hedder en, den tavse as, han har en tyk sko, han er den stærkeste næst efter Thor, ham har guderne stor fortrøstning til i alle farer. (SnE 33,16).²⁰

Der nævnes her kun én sko, og den skal vel pege frem mod den funktion, Vidar har ved Ragnarok som Odins hævner og dræber af ulven:

Men straks efter står Vidar frem og træder med den ene fod i ulvens underkæbe, på den fod har han den sko, som der gennem alle tider har været samlet til²¹ ... Med den ene hånd tager han i ulvens overkæbe og sønderriver dens gab, og det bliver ulvens bane. (SnE 72,19).

Denne sko sættes altså i direkte forbindelse med vold/drab. Samtidig indgår den i en beskrivelse af Vidar, der ikke kun behøver at pege på Ragnarok, men godt kan opfattes mere generelt: Vidar er en stærk gud, som guderne kan have stor hjælp af eller stor tillid til i alle vanskelige situationer.

Den måde, sko her er brugt på, svarer til den måde, de fungerer på i sagaerne, samtidig med at det her drejer sig om en ganske bestemt sko, der spiller en særlig rolle i forbindelse med kampene ved verdens undergang. At dette også kan have spillet en rolle for den forbindelse med død/vold, man i al almindelighed tillægger sko, kan naturligvis ikke udelukkes, men på grund af de eksempler, hvor den skobindende person dør, forekommer det dog mere nærliggende først og fremmest at se en forbindelse med helskobindingen.

Er denne sammenhæng rigtig, bliver det jo omvendt en støtte for, at Gísla saga virkelig gengiver en autentisk begravelsesrite. Hvad formålet med den har været, fremgår imidlertid ikke på nogen måde af det behandlede materiale.

Som det fremgår af nærværende undersøgelse, viser kildeproblematikken sig fra to sider: 1) om man overhovedet kan fæste lid til de religionshistoriske oplysninger, en tekst giver, og 2) om man ad mere indirekte vej kan hente religionshistoriske oplysninger i teksterne – indirekte forstået på den måde, at tekstforfatteren ved den tekniske brug af komplekset appellerer til en sammenhæng, der forudsættes kendt af læseren.

Ser man på helskobindingen i *Gísla saga*, er det ganske klart, at det ikke er tekstens hensigt at beskrive, hvordan en begravelse er foregået, men derimod at beskrive en episode, der er parallel med en senere. Herved opnås bl.a. en understregning af den sammenhæng, der er mellem drabene på de to personer, der højtlægges i de to episoder. Da man som nævnt kun kender helskobindingen fra denne sammenhæng, må man naturligvis se på oplysningen med et vist forbehold, og det vil i hvert fald være nærliggende at antage, at den fremtrædende rolle, helskobindingen har ved denne begravelse, skyldes den rolle, den spiller i sagaens struktur.

Ser man på den anden side på den fortælletekniske brug af sko, giver det i sig selv ikke nogen religionshistoriske oplysninger. Først ved at sætte denne brug i forbindelse med eksemplet i *Gísla saga* får man dels en støtte for dets autencitet, dels en forklaring på, hvorfor sko kan komme til at spille den rolle, de gør i teksterne.

En sådan sammenkædning bygger altså på de antydninger af en sammenhæng, teksterne giver, og når da heller ikke længere end til at konstatere, at der er en vis sandsynlighed for, at den eksisterer, men fuld vished om forholdene kan næppe nås.

Bilag

Oversigt over steder, hvor sko forekommer

Binding af sko: Eg 299,21, Harð 156,32, Njála 211,16 og 411,8, Reykd 217,23.

Sko som beklædningsgenstand: Bjarn 133,5, EiríkR 15,7, Gísla 26 note til 1. 2, Harð 160,28, Hávarð 27,15, Heið 24,19, Hoensap 29,7, Kjald 17,29, Laxd 118,9, Njála 43,26 og 277,5.

Helskobinding - i litterær og religionshistorisk belysning

Personer uden sko: Dropl 167,31, Fljótsd 77,12, Grœnl 547,12.

Andre eksempler på brugen af sko: Barð 39,8, Bjarn 184,29, Eb 21,8 og 156,17, Gísla 28,14, Harð 156,16 og 176,1, Hávarð 49,14, Fljótsd 20,20, Laxd 33,9, Njála 108,21.

Sko uden død/vold: Eksemplerne herfra er nævnt i ovenstående. Hertil kommer naturligvis eksemplet fra Gísla 20,24.

Tekster med eksempler på sko

Af de 36 tekster anført hos K. Schier (se note 1) var der eksempler med sko i de følgende 17:

Barðar saga Snæfellsáss (Barð), udg. G. Vigfússon, København 1860.

Bjarnar saga Hítöelakappa (Bjarn), udg. S. Nordal og G. Jónsson, Reykjavík 1938.

Droplaugarsona saga (Dropl), udg. J. Jakobsen, *Austfirðinga sögur*, København 1902-3.

Eyrbyggja saga (Eb), udg. H. Gering, Halle 1897.

Egils saga Skallagrímssonar (Eg), udg. F. Jónsson, København 1886-88.

Eiríks saga rauða (Eiríkr), udg. G. Storm, København 1891.

Fljótsdœla hin meiri (Fljótsd), udg. Kr. Kálund, København 1883.

Gísla saga Súrssonar (Gísla), udg. F. Jónsson, København 1929.

Grœnlandinga saga (Grœnl), i *Flateyjarbók I*, udg. G. Vigfússon, Christiania 1860-68, 538-49.

Harðar saga (Harð), udg. St. Hast, København 1960.

Hávarðar saga Ísfirðings (Hávarð), udg. B. K. Þórolfsson, København 1923.

Heiðarvíga saga (Heið), udg. Kr. Kálund, København 1904.

Hœnsa-þóris saga (Hœnsaþ), udg. S. Nordal og G. Jónsson, Reykjavík 1938.

Kjalnesinga saga (Kjaln), udg. J. Halldórsson, Reykjavík 1959.

Laxdœla saga (Laxd), udg. Kr. Kálund, København 1889-91.

Njáls saga (Njála), udg. F. Jónsson, Halle 1908.

Reykdœla saga (Reykd), udg. B. Sigfússon, Reykjavík 1940.

Noter

1. Her på grundlag af den oversigt der findes hos Kurt Schier, *Sagalitteratur*, Stuttgart 1970, 50-59.
2. Angående teksternes overlevering og alder kan henvises til: Kristian Kålund, *Katalog over den Arnemagnæanske håndskriftsamling I-II*, København 1889-94; Didrik A. Seip, *Palæografi, Nordisk Kultur* bd. 28 B, Stockholm 1954; Einar Ól. Sveinsson, *Dating the Icelandic Sagas*, London 1958; Jan de Vries, *Altgermanische Literaturgeschichte I-II*, Berlin 1941-42.
3. En kritisk gennemgang af de norrøne kilder i forbindelse med kulten findes hos Olaf Olsen, *Hørg, hov og kirke*, København 1966, 19 ff.
4. Da der ikke synes at være nogen forskel på, om en tekst omtaler sko ved ord som »skór«, »skóþvengr« (snørebånd) o.l., er de behandlet under ét.
5. Theodore M. Andersson, *The Icelandic Family Saga*, Cambridge 1967, 49 ff.
6. Dag Strömbäck, »Att binda helskór. Anteckningar till Gisle Surrssons saga«, *Folklore och Filologi*, Uppsala 1970, 192-200; Jan de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte I-II*, Berlin (1956-57) 1970, I, 292.
7. Åke V. Ström & Haralds Biezais, *Germanische und Baltische Religion*, Stuttgart 1975, 190 f.
8. Helge Rosén, *Om dödsrike och dödsbruk i fornnordisk religion*, Lund 1918, 128 ff.
9. Ibid. 128 ff; Albert Wiberg, »'At festa skib'. En studie i fornnordisk begravningsritual«, *Fornvännen*, Stockholm 1937, 101 f.
10. Eksemplerne gengives i egen oversættelse, og der henvises til side og linje i tekstudgaver på grundsproget.
11. Th. M. Andersson, op. cit. 43 ff.
12. Njála 43,26. I Hœnsaþ 29,7 følger ikke nogen voldelig episode, men Gunnars påklædning synes at tjene samme formål som i de to andre eksempler, og stemningen er da også sådan, at det lige så godt kunne være endt med kamp.
13. I Kjaln 17,29 indgår sko i en beskrivelse af påklædning, der ikke forekommer krigerisk sådan som Skarphedins. Da afstanden til den voldelige episode er temmelig stor, er forbindelsen ikke så indlysende her.
14. I direkte forbindelse med Auds hævn fortæller, at hun ifører sig bukser, inden hun drager af sted, men her siges ikke noget om sko (Laxd 121,9).

Helskobinding - i litterær og religionshistorisk belysning

15. I Grœnl 547,12 indgår manglen på sko i beskrivelsen af en person, der tilskynder en anden til en voldshandling.
16. Hoensaþ 29,7, se note 10. Også i Bjarn 184,29 indgår sko i beskrivelsen af et fjendtligt eller i hvert fald dårligt forhold.
17. Hun (Hel) er halvt blå og halvt hudfarvet (SnE 35,7). Se note 20.
18. Bjarn 133,25 synes helt klart at falde uden for den her omtalte sammenhæng. Det kan måske skyldes, at det egentlig ikke er sko, det her drejer sig om, men de remme, der er viklet fra knæ til sko (jf. i øvrigt Laxd 118,9). Hávarð 49,14 falder måske også udenfor. Men der er dog en mulighed for i det vers, der siges her, at se en hentydning til en tidligere voldelig handling Hávarð 27,15.
19. Finn Hansen, »Benbrud og bane i blåt«, *Scripta Islandica*, Uppsala 1979, 13.
20. *Edda Snorra Sturlusonar* (SnE), udg. F. Jónsson, København 1931.
21. Som et indskud i beretningen fortæller Snorre, at den er samlet af de stykker, som man skærer af sine sko ved tå og hæl. Derfor skal den, der vil tænke på at være guderne til hjælp, kaste de stykker bort.

Summary

»The Use of »Skór« and »helskór« in the Icelandic Sagas.« - The starting point of this article is the problem of the reliability of information in the Icelandic sagas about Norse religion. It seems that there is a possibility of getting indirect information from the texts themselves. What is attempted here is to find a relationship between the religious information about the custom of tying »helskór« on a dead person before burial (only known from *Gísla Saga*) and the literary use of »skór« in the Icelandic sagas in general. Here, shoes seem to form part of the well known scheme of foreshadowing, i.e. they indicate the coming of death and/or violence. This connection to death/violence could be explained by the use in the funeral ritual. Especially the examples in which a person ties his shoes seem to support this theory. If this is the case, it will also be a support to the authenticity of the funeral custom in *Gísla Saga*.

Inger Vibeke Hansen
Seminarieadjunkt, cand. mag.
Jelling Statsseminarium